

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ**

**ВЕСТНИК
КЫРГЫЗСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. И.АРАБАЕВА**

ISBN 1654-5611

2018

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ

ЧЫГАРЫЛЫШЫ: 2 (2018).

Серия: педагогика жана психология

Педагогика илимдеринин доктору, профессор Калдыбаевын Айчуре к Токтополотовнанын 60 жылдык мааракесине карата «Заманбап педагогикалык билим берүүнүн жана илимдин теориялык жана методологиялык көйгө йлө рү» аттуу Эл аралык илмий-практикалык конференциясы (20-21 апрель)

II БӨЛҮК

Жарыяланган макалалардын бардыгы редакциянын көз карашын билдирибейт. Чыккан материалдар Улуттук Аттестация комиссиясы тарабынан илмий макала катары кабыл алышат.

Журнал Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинин каттоодон еткөн.

Журнал Кыргыз Республикасында жана КМШ өлкөлөрүндө таркытылат.

ISBN 1654-5611

Дареги: Бишкек шаары, Рazzakov көчесүү, 51

Тел.: 32-31-91

ООО «Общество инвалидов Ырыс Принт» басмаканасында басылды

Башкы редакциялык коллегия:

1. Абыдрахманов Т.А. – т.и.д., профессор, башкы редактор
2. Каниметов Э.Ж. – ф.и.к., доцент
3. Конурбаев Т.А. – психол.и.к., доцент

Редакциялык коллегиянын мүчө лө рү:

1. Калдыбаева А.Т. – п.и.д., профессор
2. Мусаев С.Ж.– ф.и.д., КР УИА мүчө -корр.
3. Алиев Ш.А.. – п.и.д., профессор
4. Акиева Г.С. – п.и.д., профессор
5. Чоров М.Ж. – п.и.д., профессор
6. Панкова Т.В. – п.и.д., профессор
7. Токсонбаева Э.Т. – п.и.к., доцент

Педагогика сериясынын редакциялык коллегиясы:

1. Эсенгулова М.М. – п.и.к., доцент
2. Бектуров Т. М. – п.и.к., доцент
3. Иманкулова С.Э. – п.и.к., доцент
4. Пак С. Н. – п.и.к., доцент
5. Койлубаева Н.К. – п.и.к. ,доцент
6. Турсунова Э.Т. – ага окутуучу
7. Эргешов А. – окутуучу

9. Кадыркулов К.К. Модульная система обучения в учебном процессе подготовки студентов вузов.....	438
— 10. Кадырова Т. Кесиптик салаттуу билим берүү – студенттердин педагогикалык чеберчилигин калыптандыруунун шарты катарында.....	443
11. Качыкеев Т., Кожогелдиев А. Мектеп психологунун мазмундуу иш-аракетинин мааниси.....	450
12. Кожомкулова Г.Э., Сыдыкова Н.А. Психология и педагогика. Взаимосвязь наук и практики.....	454
13. Курманалиева А.О., Омурзакова Ч.Ш. Инсандын креативдүүлүгүнүн өнүгүшү: психологиялык аспекти.....	460
14. Мураталиева Н.Х. Основные направления формирования профессиональной деятельности психолога в процессе обучения в высшей школе.....	467
15. Омарова А.Б., Омарова Ш.Б., Алтынбекова Д.Б. Об организации обучения студентов в малых группах.....	473
16. Оралова З.М. Формирование компетенций у студентов-экономистов при обучении в вузе.....	479
17. Орокбаева А.К. Формирование коммуникативной компетенции учащихся в процессе обучения на уроках «технологии».....	485
18. Пак С.Н. Ресурсы стрессоустойчивости личности педагога.....	490
19. Сманов Л.С., Беркимбаев К.М., Мутанова Д.Ю. Сущность и содержание креативности.....	497
— 20. Умарова Р. Баланын социалдашуу процессинде үй-булөдө ат-энелердин орду.....	503

СЕКЦИЯ 7

ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮ САЯСАТЫ ЖАНА МАДАНИЯТЫ

ПОЛИТИКА И КУЛЬТУРА ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

1. Айжанова Г.К. Социализация студентов с ограниченными возможностями посредством инклюзивного образования.....	508
2. Аминова Б.И., Субанбекова К.А. Политика и культура инклюзивного образования	514
3. Ашымбаева Т.А. Баланын укугун коргоо тармагындағы езгечөлүктөр жана коомдогу мааниси.....	520

Литература:

1. Алексеева, Н.А. Формирование коммуникативной креативности будущего инициата в процессе обучения иностранным языкам: автореф. канд. псих. наук: 0.07 [Электронный ресурс] / – Н. Новгород, 2008. – 26 с. Режим доступа: //www.scholar.ru/search.php
2. Бено Э. Рождение новой идеи. О нешаблонности мышления / Э.Бено. – М., 1997.
3. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. – М.: АСТ, Харвест, 1998.
4. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и языковых выражений. – М.: Оникс, Мир и образование, Харвест, 2009. – 1360 с.
5. Подгузова Е.Е. Креативность личности: возможности развития в условиях монография. – Смоленск // СГИИ, 2001. – 119 с/
6. Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 2 с.
7. Maslow, A. H., A theory of metamotivation: the biological rooting of the value-life, Humanistic Psychol, 1967. – P. 93-127/

БАЛАНЫН СОЦИАЛДАШУУ ПРОЦЕССИНДЕ ҮЙ-БҮЛӨДӨ АТА-ЭНЕЛЕРДИН ОРДУ

**Умарова Р. – А. Мырсабеков атындағы
Ош гуманитардық-педагогикалық институту
e-mail: umarovarita@bk.ru**

Аннотация. Баланын социалдашуу процессинде үй-бүлөдө ата-энелердин жеке /су түздөн-түз таасирин тийгизет. «Ата-энелер үй-бүлөдө балдарды тарбиялоо үчүн, ынан мурда өзүн-өзү тарбиялоосу керек». Кийинки биз карай турган маселеңин социалдашуусунда үй-бүлөдө ата-эненин үлгүсү болмокчу.

Түйүндүү сөздөр: үй-бүлө, үй-бүлө тарбиясы, ата-эне, балдар, социалдашуу, биялоо.

МЕСТО РОДИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЁНКА В СЕМЬЕ

**Умарова Р. – Ошский гуманитарно-педагогический
институт имени А. Мырсабекова**

Аннотация. В процессе социализации в семье личный пример родителей оказывает непосредственное воздействие на ребенка. Следующий вопрос, который мы должны рассматривать будет вопросом о роли личного примера родителей в семье.

Ключевые слова: семья, семейная воспитания, родители, дети, социализация, воспитания.

THE PLACE OF PARENTS IN THE SOCIALIZATION PROCESS CHILD IN THE FAMILY

Umarova R. – Osh humanitarian-pedagogical
Institute named A. Mirzabekov

Annotation. In the process of socialization in the family, the personal example of parents has a direct effect on the child. The next question that we should consider is the role of a personal example of parents in the family.

Key words: family, family upbringing, parents, children, socialization, upbringing.

Инсандын социалдашуу процессиндең негизги микрофактордук таасирлердин ичинен үй-булөнүн ролу етө чоң. Анткени балдардын алгачкы өсүп-өнүгүүсү, кальптанышы, социалдык мамилени, байланышты, иш-аракеттерди өздөштүрүүсү үй-булөдөн башталат. Үй-булө баланын инсандык, нравалык сапаттарын, жеке жөндөмдүүлүгүн өстүрүп, активдуулуккө, аракетчилдикке, чыгармачылыкка тарбиялайт.

Үй-буле – был нике менен бириккен биологиялык жактан жана табигый бир туугандык байланыштарды ичине камтыган чакыр адамдардын тобу. Үй-булө мучөлөрүн үй тиричилик, адеп-ахлак жактан жоопкерчиллик, өз ара жардамдашуу сыйктуу табигый бир туугандык мамилелер бириктирип турат. Үй-булөдө, анын мучөлөрүнө тиешелүү эрежелер, талаптар, жубайлар, ата-энелер жана балдар арасындагы өз ара чектелген карым-катнаш мамилелер өкүм сүрүп турат.

Бардык эле коомдук түзүлүштөрдө үй-булө өсүп келе жаткан жана муундар учун социалдашуунун эң негизги институту болуп келген. Байыркы Римдеги тарбия назариятыны Квинтилиян үй-булөгө бир топ талап коюу менен мектепте окутуп тарбиялоонун артыкчылыгын баса белгилеген. Я.А.Коменский жаш муундардын өсүүсүн ар бири анын жылдан турган төрт баскычка бөлүп (балалык, еспүрүм курак, жаштык, эң жеткендик), балалыктын мектеби «эненин койну» - эне мектеби ар бир үй-булөдө болууга тийиш деген. Үй-булөдө баланы гувернердүн жетекчиши менен тарбиялоону колдоң, англис ойчул педагогу Дж. Локк сыйайынсылык адамды тарбиялоо идеясын кетергөн. Ж.Ж. Руссо баланы өз ара энеси тарбиялоого тийиш деп эсептеген. Ал эми социалисттик коомдук үй-булөлүк тарбия назариятын иштөл чыгууга Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинскийлер чоң салым кошушкан.

Социалдаштыруу процесси максаттуу жана өзүнөн өзү өтүүчү болуп экиге бөлүнөт. Стихиялык (өзүнөн-өзү) процесс – билүү шарттын шартсыз эле балдар ойногондо, же ар кандай убактарда таасир берүүчү абал. Ал эми максатка ылайык уюштуруулган, атайын түзүлгөн абал-тарбия деп аталат. Кийинки биз карай турган маселелердин баланын социалдашшуусунда үй-булөдө ата-эненин үлгүсү болмокчу.

Баланын социалдашуу процессинде үй-булөдө ата-энелердин жана аталардын үлгүсү түздөн-түз таасирин тийгизет. Үй-булөдөгү атмосфера аталар жана ата-энелердин эмгектери жана коомдук иштеги жеке үлгүлөрү, жаштык тиричиликке жасаган мамилеси, адамдарга болгон кылыш-жоруктарынан да.

кайсы убакта болбосун тарбиялык иште чечүүчү мааниге ээ. Балдар ата-энелери туура, кемчилиги жок адамдардан болгонун каалашат. Алар ата-энелери менен сыймыктанышат. Ал эми мунун тескерисинче аталар менен энелердин жүрүш-турушундагы обу жок оркайгон кемчиликтөрөгө кейип кепчишет. Аларды урматтап сыйлашпастан, түнт жана ачуулуу боло башташат.

Балдардын чоң кишилерге болгон сыйы, гумандуу мамилеси, алардын эң жакын көргөн адамы болгон ата-энесин сыйлоодон башталат. Бала өзүнө өмүр берген, чоңдук тарбиялаган, «жарык дүйнөнү көргөзгөн» атасы менен энесин сыйлоого үйрөнбөй туруп, ал башкаларды сыйлай албайт.

Балдардын өз ата-энесине сыйлык мамиле жасашы эмнеликтен болот? Чыныгы ата-энелик кадыр-барк эмнеге негизделет?

Баарыдан мурда ата-менен эне өздөрүнүн ата-энелик милдетин аткаруулары керек. Балдар жөнүндө кам көрүп, алардын адамдык кадыр баркын сүйүп, урматтоого милдеттүү.

Үй-бүлөдө балдарды тарбиялоодо бетөнчө обу жок осолдуктун зарылчылыгы жок: айталы, алардын кадыр баркын төмөндөтүп, кысымга алып опузалоо, же алардын укуктарын этибарга албоо, болбогон жерден жемелөөлөр, катуу нааразычылык чечкиндүү каршылыктарды туудурат, бала ата-энесин сыйлабай калат. Буга кошумча: мында улуулардын тескери үлгүлөрү да тескери таасирин тийгизет, анткени биреөнүн жаман жолуна түшүп кетүү ондой эле. Бала өзүнө атасы же энеси тарабынан сый болбогондугун, кыйкырып-өкүрүп орой мамиле жасаганын угуп, көрүп жүрүп, алардын ушул жаман кыялдарын үйрөнүп алат. Ошондуктан, элибизде: «Уядан эмнени көрсө учканда ошону жасайт», - деп бекеринен айтылбайт. Ал эми ата-энелер болсо, кептин төркүнү кайдан экенин билбей эле: «Мына ушундай жакшылыкты билбegen немe!... Биз муну кийиндирип-ичиндирибиз, а бул болсо ар бир айткан сөзүнө каяша айтат...» - деп нааразы боло калышат.

Балдарга карата болгон жакшы көрүү, чын жүрөктөн көрүлгөн камкордук эч качан аларга карата болгон адилеттүү талапты жокко чыгарбайт: мындай талап үчүн балдар ата-энелерди да, улууларды да баалашат, аны өзүнүн төң укуктуулугун бекемдегендөй, өзүнүн күч аракеттери жана мүмкүнчүлүктөрүнө жараша болгон ишеним сыйктуу кабыл алат.

Өспүрүм балдар улуулардын кемчиликтөрөн абдан сезгич жана байкагыч келишет, аларга айланы-чейрөнү сын көз менен кароого умтулуву көндүм адат. Ошондуктан, ата-энелердин айрым кемчиликтөрөн өздөрүнө байкалбаганы менен балдарынын алдында ата-энелердин авторитетинин талтакыр төгүлтүп калышы айкын-ачык. Н.К. Крупская балдарды үй-бүлөдө талаптагыдай тарбиялоо алгач ата-энелердин өз кемчиликтөрөн өзүлөрү жоюусуна байланыштуу деген адилеттүү оюн айтып келип, «Ата-энелер

үй-бүлөдө балдарды тарбиялаш үчүн баарынан мурда өзүн-өзү тарбиялоосу керек» деп баса көрсөткөнү бекеринен эмес.

Балдардын адептүүлүк кругозорунун жалпы өсүшү жана көңеиши менен бирге анын ата-энелеринин моралдык облиги жөнүндөгү түшүнүгү өзгөрөт, атасы менен энесинин жекече касиеттерине карата талабы бир кыйла жогорулайт.

Мисалы, балалык куракта ата-энелеринин көнүл буруп эркелетүүсү, үй тапшырмаларына жардам берүүсү ырахаттандырса, өспүрүмдөр үчүн атасы менен энесинин өзү окуган китеңтериндеги, көргөн фильмдериндеги каармандарга окшош болгону, алардын жакшы иштегени, турмуштан артта калбай, чынчыл жана башка ушул сапаттарга ээ болгону манилуу. Ата-энелерде жана башка улууларда жогорку адептүүлүк сапаттар бар болсо, бала да ошого жараша улууларга сыйлык мамиле жасайт.

Балдардын ата-энеси алардын көзүнчө бири-бирин сыйлашпай, урушушса, өзүлөрүнүн карыган ата-энелерин таарынтышса, кошуналары менен ушакташып, кыжылдашса, себепсиз жана ар кандай себеп менен бири-бирин жемелешсе, анда адамдарды сыйлоону мынданай үй-бүлөдө чоңойгон баладан талап кылуу кыйын экендиги өзүнөн-өзү белгилүү. Ошондуктан элибизде: «Ата-эненди сыйласаң, ез баландан сый көрсүн» деген көптер айттылат.

Балдарды адамдарга гумандуу, сергек жана сыйлык мамиле жасоого тарбиялоодо ар дайым бул сапаттарды иш жүзүндө көрсөтүү талап кылынат. Улууларды урматтоо зарыл экендигин түшүндүрүп отурбай эле, буга башкалардын мамилелери кандай экендигин көргөзүү, ошону менен бирге эгер ал буга чейин үйрөтүлбөгөн болсо, тишелүү жүрүш-турушка көнүктүрүү керек.

Үй-бүлөдөгү улуу адамдарга зарыл болгон жардамдарды дайыма берип туруу, кичинекей бир туугандарына көз салуу, кары-картандар жөнүндө камкордук көрүү жана башка ушул сыйктуу – мунун бардыгы тен, балдарды гумандуулукка, улуу адамдарга сыйлык мамиле жасоого кальптандырат.

Атактуу советтик педагог А.С.Макаренко ата-энелерге арнаган лекцияларынын бириnde мынданай деп айткан: «Сиздин өзүнүздүн жүрүш-турушунуз – эң чечкиндүү нерсе, сиз балаңызды аны менен сүйлөшүп же ага ақыл айттып, же ага буйрук берүү менен тарбиялайм деп ойлобонуз. Сиз аны турмушунуздун ар бир учурунда, ал гана тургай сиз үйдө жок болгон кезде дагы тарбиялайсыз. Сиздин кийингенициз, башка кишилер менен сүйлөшкөнүңүз, башкалар жөнүндө айтканыңыз, сиздин кубаныш же капаланганиңыз, сиздин жолдошторунуз жана душмандарыңыз менен болгон мамилениз, сиздин күлгөнүңүз, газет окуганиңыз – ушунун бардыгы бала үчүн чон маанигө ээ. Үнүнүздүн болор- болбос өзгөрүшүн бала угат же сезет, сиздин оюнуздун бардык бурулуштары ага көрүнбөгөн жолдор менен жетет, аны сиз байкабай каласыз. Ал эми сиз үйдө орой, же

мактанчаак же мас болсоңуз, ошондой эле сиз знесин тилде, шылдыңдасаныз андан да жаман, мындан кийин сизге тарбия жөнүндө ойлоп да кереги жок, сиз эми баланызды жаман жактарга тарбиялап жаткан болосуз [4, 347]

А.С.Макаренконун сөзүнүн тууралыгын ырастоочу турмушта көптөгөн мисалдарды көлтириүүгө болот. Ал эми алардын иш жүзүндөгү жыйынтыгы бир: баланы тарбиялоодо, алардын моралдык кулк-мүнөзүн калыптандырууда, ата-энелер өзүлөрүн туралы жүрүүлөрү, өз балдары үчүн дайыма үлгү болуулары керек.

Балдарды үй-бүлөдө тарбиялоо боюнча сез болгондо ата-энелер дайыма убактыбыз жок деп даттанышат. Бирок, А.С.Макаренко адилеттүүлүк менен баса белгилегендей, тарбия учун толгон убакыттын деле кереги жок, болгон аз убакытты акыл-эстүүлүк менен гана пайдалануу керек.

Демек, үй-бүлө бала-чактагы социалдашуунун эң негизги чөйрөсү өсүп келе жаткан бала чөйрөнүн жакшы жагын да, жаман жагын да тез кабыл алат жана андай кабыл алуу, көбүнчө үй-бүлөдөн башталат.

Айрым үй-бүлөлөр балдарга өзүнүн терс социалдашуу таасирин тийгизип турат. Бүгүнкү күндөгү Россияда үй-бүлөлөрдүн ичинен 25% ти он таасир берүүгө шарты жок, ал эми алардын ичинен 15% ти коомго зыян көлтириүүчү кылмышкерлерди жаратат десе болот.[5, 89]

Акырында айтаарым, Урматтуу ата-энелер баарыдан мурда үй-бүлөлүк турмушта өзүбүздүн жүрүш-турушубузду туура уюштура билип, иштей да, эс ала да, үй-бүлөнү кубанычка термелте да билишибиз керек. Ошондо гана коомго пайдалуу жана инсандык жактан ар тарааптан өнүккөн балдарды тарбиялай да турмушка даярдай да алабыз.

Адабияттар:

1. Апыш Б. Тарбия назарияты. – Ош, 1996.
2. Асипова Н. Социалдык тарбия. – Бишкек, 2004.
3. Калмырзаева К. Үй-бүлөдө балдарды адептүүлүкке тарбиялоо. – Фрунзе, 1974.
4. Макаренко А.С. Сочинения. – М., 1957. – Т. 4.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М., 1999.
6. Рахимова М.Р., Абдыкеримова М.А. Педагогиканын теориясы, системасы жана технологиясы. – Бишкек, 2007.

